

**PR No. 3-85**

**DE INKOMENSONTWIKKELING IN DE  
AGRARISCHE SECTOR IN 1985**

**Januari 1986**

**Landbouw-Economisch Instituut  
Stafafdeling**

## REFERAAT

### DE INKOMENSONTWIKKELING IN DE AGRARISCHE SECTOR IN 1985

Bruchem, C. van (red.)

Den Haag, Landbouw-Economisch Instituut, Stafafdeling, 1985

23 p., tab.

In deze publikatie wordt een overzicht gegeven van de geraamde ontwikkeling van de produktie en de toegevoegde waarde van de gehele agrarische sector in 1985. Voorts wordt nader ingegaan op het verloop van produktie en prijzen in de verschillende sectoren alsmede op de rentabiliteits- en inkomensontwikkeling van de belangrijkste bedrijfstypen. Daarbij hebben de gegevens van de (glas)tuinbouw betrekking op 1985, terwijl voor landbouwbedrijven ook prognoses voor 1985/86 zijn opgenomen.

Produktie in de landbouw/Bedrijfsuitkomsten/Inkomenssituatie in de landbouw/Nederland

Overname van de inhoud toegestaan, mits met duidelijke bronvermelding.

# Inhoud

	Blz.
WOORD VOORAF	5
1. KARAKTER EN OPZET VAN DE PUBLIKATIE	7
2. PRODUKTIE EN INKOMEN VAN DE TOTALE LAND- EN TUINBOUW	8
2.1 Produktie	8
2.2 Produktiemiddelen	10
2.3 Toegevoegde waarde en resterend inkomen	11
3. ONTWIKKELINGEN PER SECTOR EN PER BEDRIJFSTYPE	13
3.1 Inleiding	13
3.2 Akkerbouw	13
3.3 Melkveehouderij	15
3.4 Intensieve veehouderij	16
3.5 Glastuinbouw	17
3.6 Overige tuinbouw	19
BIJLAGE Samenhang en verschillen van de diverse kenge- tallen	22

## Woord vooraf

Reeds vele jaren stelt het LEI in november prognoses op van de bedrijfsuitkomsten van akkerbouw- en veehouderijbedrijven voor het lopende boekjaar. Daarnaast worden ongeveer tegelijkertijd ramingen gemaakt van de resultaten van glastuinbouw- en van champignonbedrijven in het bijna afgelopen kalenderjaar. Tenslotte wordt sinds enkele jaren door het LEI - in samenwerking met de Directie Algemene Zaken van het Ministerie van Landbouw en Visserij, het Centraal Bureau voor de Statistiek en het Centraal Planbureau - jaarlijks een raming opgesteld van de toegevoegde waarde van de agrarische sector, eveneens betrekking hebbend op het kalenderjaar.

In deze publikatie wordt een samenvattend overzicht gegeven van de belangrijkste resultaten van de genoemde ramingen en prognoses. Deze uitkomsten worden daarbij ook gezien in het licht van de ontwikkelingen van de afgelopen jaren.

De Directeur,



J. de Veer

Den Haag, januari 1986

## 1. Karakter en opzet van de publikatie

De bedoeling van deze publikatie is om een beeld te schetsen van de actuele inkomens- en rentabiliteitsontwikkeling in de land- en tuinbouw. Daartoe geeft hoofdstuk 2 een overzicht van de belangrijkste uitkomsten van de raming van het inkomen van de totale agrarische sector in 1985. Daarbij worden deze uitkomsten geplaatst in het licht van de ontwikkeling van de afgelopen jaren. In hoofdstuk 3 wordt een beeld geschetst van de situatie van de diverse sectoren of bedrijfstypen.

De inhoud van deze publikatie berust op een drietal pijlers, te weten:

- De raming van de produktie en toegevoegde waarde van de totale land- en tuinbouw in 1985, die wordt gemaakt ten behoeve van het Bureau voor de Statistiek van de EG. Deze raming wordt opgesteld overeenkomstig het systeem van de op EG-niveau geharmoniseerde landbouwrekeningen, welke deel uitmaken van de Nationale Rekeningen zoals deze hier te lande worden opgesteld door het Centraal Bureau voor de Statistiek.
- De raming van de bedrijfsuitkomsten van de glastuinbouw- en champignonbedrijven in 1985, welke qua systeem aansluit bij de rapportage over de LEI-boekhoudbedrijven. Aan deze raming is ook een afzonderlijke publikatie gewijd (PR 24-85).
- De LEI-prognose van de bedrijfsuitkomsten op akkerbouw- en veehouderijbedrijven in 1985/86, waarvan eveneens een afzonderlijke publikatie beschikbaar is (PR 14-85/86).

Met name tussen de eerstgenoemde raming en de beide andere berekeningen bestaan vrij belangrijke methodologische verschillen. In de bijlage worden deze verschillen, alsmede de berekeningswijze van de in deze publikatie opgenomen kengetallen, nader uiteengezet. De totale informatie uit het genoemde drietal onderzoeken levert een vrij goed - zij het globaal - beeld op van de actuele inkomens- en rentabiliteitsontwikkeling van de agrarische sector in zijn totaliteit en van de belangrijkste sectoren daarbinnen.

## 2. Productie en inkomen van de totale land- en tuinbouw

### 2.1 Productie

In 1985 is het produktievolume van de totale land- en tuinbouw naar schatting slechts met 1,5% toegenomen (tabel 2.1). Zowel in de akkerbouw als in de dierlijke sector is het volume nauwelijks gewijzigd, terwijl zich voor de tuinbouwprodukten een vrij sterke groei van circa 4% voordeed. Het gelijkblijven van het volume van de akkerbouwproductie was het resultaat van een geringe toename van het areaal (+ 0,5%, excl. snijmais) enerzijds en in het algemeen lagere hectare-opbrengsten anderzijds. Een uitzondering vormden de aardappelen, die iets hogere opbrengsten te zien gaven. Vooral de graanoogst bleef door het natte zomerweer aanzienlijk achter bij het recordniveau van 1984. In de meeste takken van tuinbouw nam de productie in 1985 toe; uitzonderingen hierop waren de fruitteelt en de boomkwekerij, die beide nogal wat schade opliepen door de strenge vorst in de eerste maanden van het jaar. In de meeste veehouderijsectoren was sprake van een beperkte produktievermindering. Alleen de pluimveemesterij en vooral de varkenshouderij gaven een duidelijke produktieuitbreiding te zien. In de varkenshouderij werd het hoogste groeipercentage sinds het begin van de jaren zeventig werd behaald. Een opmerkelijk verschijnsel in het jaar waarin de Interimwet - die ten doel heeft een verdere verscherping van de mestproblematiek een halt toe te roepen - van kracht was. Voor melk (- 2%), rundvlees (- 7%) en kalfsvlees (- 4%) hing de produktiedaling vooral samen met de in 1984 van kracht geworden superheffing.

Zoals gewoonlijk vertoonden de opbrengstprijzen een uiteenlopend beeld, maar er waren ten opzichte van 1984 meer dalingen dan stijgingen. De gemiddelde opbrengstprijs van de totale land- en tuinbouwproductie ging naar schatting dan ook met 2 à 3% omhoog. In de akkerbouw daalden vooral de prijzen van aardappelen en uien sterk, waarbij die van de nieuwe oogst - de aangegeven prijsmutatie heeft betrekking op de in het kalenderjaar verkochte hoeveelheden - nog wat lager waren dan die van de oude. In doorsnee liepen de prijzen van de akkerbouwprodukten in het kalenderjaar met 25 à 30% terug. De prijzen van tuinbouwprodukten bleven gemiddeld ongeveer gelijk, waarbij de fruit en vooral champignons een dalende prijs te zien gaven en de overige produktgroepen een gelijkblijvende of iets stijgende (tabel 2.1). Ook de gemiddelde prijs van de dierlijke produkten is nauwelijks verbeterd. De sterkste daling deed zich voor bij eieren (- 8%), de grootste stijging bij rundvlees (+ 5,5%). De prijzen van de overige dierlijke produkten zijn weinig veranderd.

Tabel 2.1 Raming bruto-productiewaarde land- en tuinbouw 1985  
(mln. gld.)

Produktgroep	Waarde 1984	Mutatie in %			Waarde 1985
		hoev.	prijs	waarde	
Akkerbouwprodukten, totaal	3805	-0,5	-27,5	-29,5	2690
w.o.: granen	624	-20	-6	-24,5	471
aardappelen	1814	+8	-44	-39,5	1095
suikerbieten	771	-3	0	-3	748
uien	256	-7	-75	-76,5	60
Tuinbouwprodukten, totaal	8620	+4	0	+4	8960
w.o.: groenten 1)	3048	+3	-1,5	+5	3092
fruit	513	0	-12	-12	451
bloemen en planten	3528	+6	+2	+8	3814
bloembollen	726	+6	+1,5	+7,5	781
boomkwekerijprod.	462	-4	+7	+2,5	475
Veehouderijprod., totaal	22235	+1	+1	+2	22640
w.o.: runderen	2200	-7	+5,5	-2	2150
kalveren	1530	-4	+2,5	-1,5	1500
varkens	6070	+9	+1	+10	6685
slachtpluimvee	1320	+3,5	0	+3,5	1365
eieren	1495	-2	-8	-10	1348
melk 2)	9180	-2	+1,5	-0,5	9133
Totaal-generaal	34660	+1,5	-2,5	-1	34290

Bron: 1984 CBS, 1985 LEI-berekeningen.

- 1) Incl. champignons.
- 2) Na aftrek van medeverantwoordelijkheidsheffing en superheffing is het bedrag in 1984 8930 mln. gld. en in 1985 naar schatting 8808.

Vooraf door de veel lagere prijzen kwam de productiewaarde van de akkerbouw in 1985 meer dan een miljard gulden lager uit dan in het voorafgaande jaar. Daarentegen zette de waardegroei van de tuinbouwproductie zich met een stijging van ongeveer 4% verder voort. De dierlijke productie gaf een waarde-stijging van ongeveer 2% te zien, vooral door de gang van zaken in de varkenshouderij en, in mindere mate, de pluimveemesterij. Per saldo is - voor het eerst sinds 1974 - de totale waarde van de land- en tuinbouwproductie volgens de raming gedaald, zij het slechts met 1%. Daarbij moet bedacht worden dat de inflatie tegenwoordig veel lager is dan destijds.

## 2.2 Produktiemiddelen

Doorslaggevend voor de ontwikkeling van de waarde van de door de agrarische sector aangekochte goederen en diensten (produktiemiddelen) is het veevoeder, dat bijna 60% van deze post voor zijn rekening neemt. Voor 1985 is een toename van het veevoederverbruik met 5% geraamd (tabel 2.2), welke stijging ten dele is toe te schrijven aan het herstel van het rundveevoederverbruik in de (natte) zomer - dat in 1984 uitzonderlijk laag was - maar vooral aan de uitbreiding van de varkenshouderij, welke uit de aard der zaak gepaard gaat met een bijna evenredige toename van het voederverbruik. Tegenover het grotere verbruik stond een onder invloed van de mondiale overproduktie van akkerbouwproducten en de lagere dollarkoers sterk gedaalde voederprijs (- 9%). Door het toegenomen gasverbruik in de strenge winter komt het totale energieverbruik enkele procenten hoger uit, maar de gemiddelde prijs ervan is voor het eerst sinds tien jaar niet gestegen. Met uitzondering van kunstmest, die vanwege de wisselende marktsituatie vrij sterke prijschommelingen te zien geeft, werden de overige produktiemiddelen slechts enkele procenten duurder.

Tabel 2.2 Raming toegevoegde waarde land- en tuinbouw 1985 (mln. gld.)

	Waarde 1984	Mutatie in %			Waarde 1985
		hoev.	prijs	waarde	
Totale bruto-productie	34660	+ 1,5	- 2,5	- 1	34290
Aangekochte goederen en diensten	17700	+ 4	- 4,5	- 0,5	17580
w.o.: veevoeder	10950	+ 5	- 9	- 4,5	10460
energie	1850	+ 3	0	+ 3	1905
kunstmest en bestrijdingsmidd.	1450	+ 4	+ 8	+12	1630
Bruto-toegevoegde waarde	16960			- 1,5	16705
Af: Subsidies en indirecte belastingen (saldo) 1)	530			+19	630
Afschrijvingen	2230			+ 2	2275
Netto-toegevoegde waarde	14200			- 3	13800

Bron: 1984 CBS; 1985 LEI-berekeningen.

1) Inclusief medeverantwoordelijkheids- en superheffing op melk.



Een en ander resulteerde in een 4% groter volume en een 4,5% lagere gemiddelde prijs van de aangekochte produktiemiddelen en dus in een kleine vermindering van de waarde. Het verloop van de bruto-productie enerzijds en van de aangekochte produktiemiddelen anderzijds wijst in de richting van een ongunstige produktiviteitsontwikkeling. Dit hing vooral samen met de toename van het verbruik van veevoeder en energie. De prijsverhouding van opbrengsten en produktiemiddelen is volgens de raming enigszins verbeterd.

### 2.3 Toegevoegde waarde en resterend inkomen

De lichte verbetering van de prijsverhouding was onvoldoende om het effect van de toegenomen hoeveelheid produktiemiddel per eenheid produkt te compenseren en de bruto-toegevoegde waarde van de totale land- en tuinbouw is daardoor enigszins gedaald (tabel 2.2). Verondersteld is dat de subsidies (waaronder rentesubsidies) in 1985 iets zijn gedaald en dat de belastingen (onder andere waterschapslasten) ongeveer evenredig met de inflatie zijn gestegen. De grootste bijdrage aan de stijging van de in de tabel vermelde post werd geleverd door de in de loop van 1985 betaalde superheffing op melk (circa 120 miljoen gulden). Daartegenover stond een beperkte daling (van + 250 tot + 200 miljoen gulden) aan medeverantwoordelijkheidsheffing. Het gevolg was een relatief sterke stijging van de post subsidies en indirecte belastingen. Voor de afschrijvingen is een stijging geraamd gelijk aan het inflatiepercentage. Het resultaat was een daling van de netto-toegevoegde waarde (tegen factorkosten) met naar schatting 3% (tabel 2.3).

Rekening houdend met de inflatie en met de vermindering van het aantal arbeidskrachten, die geschat is op iets minder dan 1%, komt dit neer op een daling van de reële toegevoegde waarde per arbeidskracht met ongeveer 4%. De stijging die zich in dit opzicht vanaf 1980 had voorgedaan, na een voortdurende teruggang sinds het midden van de jaren zeventig, heeft zich dus niet voortgezet.

Uit de netto-toegevoegde waarde moet door de agrarische ondernemers een aantal bedrijfsuitgaven worden betaald, namelijk loon, rente en (netto-)pacht. Vooral in de jaren 1979 en 1980 liep het aan rente betaalde bedrag sterk op, met als gevolg dat het "resterend inkomen" in die jaren nog sterker onder druk stond dan de toegevoegde waarde (tabel 2.3). Het "resterend inkomen" komt ongeveer overeen met het "gezinsinkomen uit bedrijf" uit het LEI-begrippenarsenaal (vgl. bijlage). Tussen 1981 en 1984 is het bedrag aan betaalde factorkosten vooral onder invloed van de dalende rentetarieven nauwelijks gestegen. Het resterend inkomen ging daardoor procentueel ongeveer tweemaal zo snel omhoog als de reële netto-toegevoegde waarde.

Tabel 2.3 Ontwikkeling netto-toegevoegde waarde en resterend inkomen

	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985
<u>Mln. gld.</u>				(v)	(v)	(v)	(r)
Netto-toegevoegde waarde	9230	9310	11820	13090	13190	14200	13800
Betaalde factor-kosten 1) 2)	3480	3960	4315	4410	4280	4410	4460
Resterend inkomen 2)	5750	5350	7505	8680	8910	9790	9340
<u>Indexcijfers</u>							
Netto-toegevoegde waarde, reëel, 1975-1977 = 100	85	80	96	101	100	106	101
Idem, per arbeidskracht 2)	89	85	103	109	109	115	111
Totaal resterend inkomen, reëel, 1975-1977 = 100 2)	72	63	83	92	92	100	93
Idem, per bedrijf	77	69	93	104	106	115	109

- 1) Betaald loon, het factorkostenaandeel van het loonwerk, betaalde rente plus betaalde netto-pacht.  
 2) Schatting LEI.

Voor 1985 is uitgegaan van een vrijwel gelijk gebleven bedrag aan betaalde factorkosten. De lonen en de pachtprizen zijn enkele procenten gestegen, de rentevoet is gedaald en het bedrag aan opgenomen leningen is toegenomen. Door de aangegeven teruggang van de toegevoegde waarde daalde het totale "resterend inkomen" met naar schatting 4 à 5%. Rekening houdend met de inflatie enerzijds en de vermindering van het aantal bedrijven (- 1,3%) anderzijds komt dit neer op een reële daling van het inkomen per bedrijf met ruim 5%.

Het geheel overziende moet worden vastgesteld dat het kalenderjaar 1985 voor de land- en tuinbouw in zijn geheel qua inkomensontwikkeling vrij ongunstig is geweest. Dit geldt voor het algemeen gemiddelde; uit het volgende hoofdstuk zal blijken dat verschillende sectoren wel vrij goede resultaten hebben behaald en dat de akkerbouw het grootste deel van de klappen heeft moeten opvangen.

### 3. Ontwikkelingen per sector en per bedrijfstype

#### 3.1 Inleiding

In het vorige hoofdstuk is ingegaan op de inkomensontwikkeling van de agrarische sector in zijn totaliteit. In dit hoofdstuk wordt aandacht besteed aan de gang van zaken in de verschillende sectoren en bedrijfstypen. Voor de ene sector zijn meer gegevens beschikbaar dan voor de andere; met name voor de tuinbouw in de open grond moet worden volstaan met vrij summiere informatie. Behalve van de gegevens van de sectorrekening (hoofdstuk 2) wordt in dit hoofdstuk vooral gebruik gemaakt van informatie ontleend aan de "Prognose van bedrijfsuitkomsten op akkerbouw- en veehouderijbedrijven in 1985/86" en aan de "Raming van de bedrijfsuitkomsten in 1985 van de glastuinbouw- en champignonbedrijven".

Benadrukt moet worden dat de bovengenoemde prognose betrekking heeft op het boekjaar mei 1985 tot en met april 1986. Vooral bij produkten die sterke prijsfluctuaties vertonen (b.v. aardappelen) kan het verloop van de opbrengstwaarde in het boekjaar sterk afwijken van dat in het kalenderjaar, waarin immers een deel van de oude oogst wordt verhandeld. De prognoses hebben betrekking op een periode die pas voor ruim de helft is verstreken. Dit brengt met name ten aanzien van de "vrije" produkten een aanzienlijke mate van onzekerheid met zich mee. Bij de berekening wordt uitgegaan van de opbrengstprijzen in de maanden mei tot en met oktober en het voor de rest van het boekjaar verwachte verloop daarvan.

#### 3.2 Akkerbouw

Het totale areaal akkerbouwgewassen (excl. voedergewassen) was volgens de metelling in 1985 minder dan 0,5% groter dan een jaar tevoren. Het areaal groenvoedergewassen (vooral snijmais) nam met meer dan 10.000 hectare toe, maar daar tegenover stond een daling van het graslandareaal met ruim 14.000 hectare. De superheffing lijkt dus althans in 1985 slechts tot een geringe verschuiving van ruwvoederproductie naar akkerbouwgewassen te hebben geleid. Daarentegen deden zich, waarschijnlijk onder invloed van de gewijzigde onderlinge prijsverhoudingen, wel opmerkelijke verschuivingen voor binnen de akkerbouw. Het graanareaal nam per saldo met een kleine 15.000 hectare (7%) af, geheel als gevolg van een inkringing van de met tarwe beteelde oppervlakte. Ook het areaal handelsgewassen (vooral koolzaad) gaf een daling te zien. Daarentegen vertoonde de oppervlakte peulvruchten weer een forse toename (9.000 hectare of wel ruim 50%), terwijl daar-

Tabel 3.1 Rentabiliteit en ondernemersinkomen van landbouwbedrijven

	Opbrengsten in % van de kosten 1)				Gemiddeld ondernemers- inkomen (x 1000 gld. per ondernemer)			
	82/ 83	83/ 84	84/ 85	85/ 86	82/ 83	83/ 84	84/ 85	85/ 86
Grotere bedrijven:			(v)	(p)			(v)	(p)
- akkerbouw	104	124	97	86	71,0	139,9	60	31
- melkveeh.	94	91	89	91	52,7	49,4	42	53
- gemengd, overw.rundv.	91	86	86	87	48,4	36,1	37	43
Kleinere bedrijven:								
- akkerbouw	82	94	79	70	26,6	49,6	23	8
- melkveeh.	75	72	70	71	22,0	16,4	14	20
- gemengd, overw.rundv.	74	73	72	73	14,3	11,8	14	15

1) Pachtbasis.

naast het aardappelareaal vrij sterk (bijna 9.000 hectare, 5,5%) werd uitgebreid. De met suikerbieten en uien betaalde oppervlakten waren vrijwel hetzelfde als in 1984.

Na de in het algemeen zeer hoge hectare-opbrengsten van het voorgaande jaar, kwamen deze in 1985 in doorsnee nogal wat lager uit. Als gevolg van de natte zomer bleven vooral de opbrengsten van graan (15 à 20%), erwten (- 30%) en suikerbieten (ongeveer - 10%) achter. Dit laatste werd voor een deel gecompenseerd door een hoger suikergehalte. De belangrijkste gewassen met een iets hogere opbrengst per hectare waren de consumptie- en de fabrieksaardappelen. Bij de eerstgenoemde leidde dit in combinatie met de grotere oppervlakte tot de grootste oogst aller tijden, 8% meer dan in 1984. De totale produktie van fabrieksaardappelen steeg met een procent of zes.

Zoals vermeld, stonden de prijzen van de meeste akkerbouwprodukten onder druk. Op oogstjaarbasis blijft de prijsdaling van consumptieaardappelen naar schatting beperkt tot zo'n 20% en die van uien tot circa 8%. De graanprijzen daalden in doorsnee met ongeveer 6%, hetgeen betekent dat deze prijzen in twee jaar tijds met meer dan 15% zijn gedaald. De bietenprijs tenslotte bleef on-

geveer gelijk. Op kalenderjaarbasis kwamen de prijzen van akkerbouwprodukten zo'n 25 à 30% lager uit, in het oogstjaar 1985/86 zullen zij volgens de prognose gemiddeld 7 à 8% dalen ten opzichte van het voorgaande jaar.

Het gevolg van de bovenbeschreven ontwikkelingen is dat de geldopbrengsten per hectare op de akkerbouwbedrijven in de kleigebieden in 1985/86 gemiddeld meer dan 10% dalen ten opzichte van 1984/85, waarbij de teruggang in het noorden iets kleiner en in het Centrale Kleigebied wat sterker is. Op de Veenkoloniale akkerbouwbedrijven blijven de opbrengsten ongeveer gelijk.

Tegenover de lagere opbrengsten gaat een zeer kleine stijging van de kosten (+ 1%). Alleen kunstmest en in mindere mate arbeid gaan vrij sterk in prijs omhoog; de vooral vond vanwege de in de CAO overeengekomen verkorting van de arbeidstijd. Het pootgoed is aanmerkelijk goedkoper en de prijzen van de overige produktiemiddelen veranderen niet veel.

Het gevolg van één en ander is een sterke teruggang van rentabiliteit en inkomen van de akkerbouwbedrijven, vooral in de kleigebieden. De verhouding van opbrengsten en kosten op de akkerbouwbedrijven daalt volgens de prognose met ongeveer 10 procentpunten, terwijl het gemiddelde ondernemersinkomen op de grotere bedrijven ongeveer met de helft zal verminderen en op de kleinere met tweederde (tabel 3.1). Tussen de drie kleigebieden - Noordelijk, Centraal en Zuidwestelijk - zijn er in dit opzicht weinig verschillen. De gang van zaken in de Veenkoloniën is minder ongunstig. Daar blijft de daling van de rentabiliteit beperkt tot enkele procenten en die van het gemiddelde ondernemersinkomen tot een procent of vijftien.

### 3.3 Melkveehouderij

In 1985 heeft de melkveehouderij zich vrij goed aangepast aan de in de loop van het vorige jaar van kracht geworden quotaregeling. Dit blijkt onder andere uit het feit dat de melkveestapel in mei 1985 ongeveer 7% kleiner was dan een jaar tevoren. Voor het boekjaar 1985/86 werd het toegestane quotum 1% verlaagd. Vooral door het gunstige weer in de nazomer ziet het er naar uit dat het moeite zal kosten om deze verlaging te realiseren. De vermindering van de melkplasprijs met 2% over het kalenderjaar werd grotendeels gerealiseerd in het eerste halfjaar, de laatste maanden ligt de produktie zelfs wat hoger dan in 1984. Deze informatie wijst op een vrij sterke stijging van de melkproduktie per koe die, mede op grond van de gunstige ruwvoederpositie, voor het boekjaar 1985/86 op een procent of drie wordt geschat. De melkprijs zou zonder rekening te houden met de (verlaging van de) medeverantwoordelijkheidsheffing en de superheffing 1 à 1,5% hoger uitkomen. Wanneer men voor beide jaren deze heffingen in de berekening betreft blijft dit percentage ongeveer hetzelfde. Daarbij is rekening gehouden met een aanzienlijke verhoging van

het over 1985/86 te betalen bedrag aan superheffing in vergelijking met 1984/85. Een en ander houdt in dat de totale waarde van de melkproduktie in 1985 iets is gedaald. Voor 1985/86 wordt per saldo een kleine verhoging van het melkgeld per hectare verwacht. De totale opbrengsten per hectare zullen naar verwachting ongeveer 2% hoger uitkomen, als gevolg van de hogere prijzen van slachtkoeien en vooral nuchtere kalveren (+ 14%).

Evenals in 1984/85 is ook dit jaar de daling van de krachtvoederprijzen - nu met 7% - van doorslaggevende betekenis voor de kostenontwikkeling. De prijzen van de overige kostenposten vertonen ongeveer dezelfde ontwikkeling als op de akkerbouwbedrijven. Rekening houdend met een hoger krachtvoerdersverbruik per koe wordt aangenomen dat de totale kosten per hectare in 1985/86 ongeveer gelijk zullen zijn aan die van het voorgaande jaar.

Het resultaat van deze ontwikkelingen is een herstel van de bedrijfsresultaten van de melkveebedrijven. De opbrengsten-kostenverhouding verbetert naar verwachting met 1 à 2 procentpunten. Het gemiddelde ondernemersinkomen op de grotere bedrijven stijgt met ruim 10.000 gulden en op de kleinere bedrijven met zo'n 6000 gulden (tabel 3.1). Het herstel is het sterkst in de zandgebieden, waar de melkveehouderij in 1984/85, naast alle andere problemen, de nadelige gevolgen van een zeer matige snijmaisoogst ondervond.

### 3.4 Intensieve veehouderij

Vooraf door de explosieve uitbreiding in de varkenshouderij gaf het volume van de totale intensieve-veehouderijproduktie in 1985 weer een aanzienlijke stijging te zien (circa 5%). Ook de pluimveemesterij leverde een bijdrage aan deze groei, maar in de legsector en de kalvermesterij is de produktie verminderd (vgl. tabel 2.1). Dit laatste is een gevolg van de quotering van de melkproduktie en de daarmee gepaard gaande inkrimping van de melkveestapel.

In het kalenderjaar ging de gemiddelde prijs van de intensieve-veehouderijprodukten iets omlaag. Dit was het resultaat van iets hogere prijzen voor kalfsvlees, duidelijk lagere voor eieren en ongeveer gelijkblijvende voor slachtpluimvee en varkens. De produktiewaarde van de intensieve veehouderij nam met bijna 5% toe en kwam daardoor dicht bij de 11 miljard gulden.

De verwachte prijsontwikkeling voor het boekjaar 1985/86 - voor de maanden december tot en met april betreft dit een prognose die behept is met een grote mate van onzekerheid - komt zowel voor de varkenshouderij, als de legsector en de kuikermesterij uit op een daling van enkele procenten ten opzichte van 1984/85. De varkensprijzen waren in de eerste helft van het boekjaar gelijk aan die van het vorige jaar, maar voor de tweede helft worden als gevolg van het toenemende aanbod in de EG dalende prijzen voorzien. De eierprijzen zijn in de zomer van

1985 ingezakt, maar zullen in de tweede helft van het boekjaar waarschijnlijk wat hoger liggen. De slachtpluimveeprijzen vertonen ongeveer hetzelfde patroon als de varkensprijzen.

Van grote positieve betekenis voor de ontwikkeling van de bedrijfsresultaten in de intensieve veehouderij is de voortgaande daling van de krachtvoederprijzen, welke voor 1985/86 op 7 à 8% is geraamd. De prijsstijging van de overige produktiemiddelen is, met uitzondering van arbeid, beperkt gebleven tot enkele procenten.

De bedrijfsresultaten van de intensieve veehouderij zullen naar het zich laat aanzien in het algemeen beter uitkomen dan in 1984/85. Voor de varkensmesterij en de kuikenmesterij wordt een kostendeckende exploitatie verwacht. In de eerstgenoemde sector zal de arbeidsopbrengst stijgen van 60 tot 70 gulden per mestvarken per jaar; in de laatstgenoemde van 85 tot 150 gulden per 1000 kilogram afgeleverd gewicht. Vanwege het overaanbod van biggen - dat voor een deel kan samenhangen met de Interimwet waardoor een omschakeling van mestvarkens op fokzeugen wordt gestimuleerd - zal de opbrengsten-kostenverhouding in de fokvarkenssector iets dalen terwijl de arbeidsopbrengst per fokzeug naar verwachting gelijk blijft. In de legsector is voor de arbeidsopbrengst per hen een verbetering geraamd van de schamele 80 cent in 1984/85 tot een bedrag van f 1,80 in 1985/86. Daarmee blijven de opbrengsten echter nog achter bij de kosten.

Voor de kalvermesterij wordt geen prognose opgesteld. In 1984/85 stonden de resultaten in deze sector onder druk, doordat de opbrengstprijzen daalden, terwijl de voerprijzen stegen. Voor 1985/86 tekent zich een beperkte stijging van de opbrengstprijzen af. Daar staat tegenover dat de nuchtere kalveren nogal wat duurder zijn geworden. Omdat ook de prijs van de kalvermelk met enkele procenten is gestegen, tekent zich op dit moment geen grote wijziging af van de bedrijfsresultaten in deze sector. Daarbij dient bedacht te worden dat deze rentabiliteitsontwikkeling slechts voor een deel van die kalvermesters direct merkbaar is; een groot deel van de kalveren wordt immers op contract gemest.

### 3.5 Glastuinbouw

De totale veilingomzet van glasgroenten is in 1985 naar schatting gestegen met 4 à 5%. Deze toename was geheel een gevolg van een groter produktievolume, dat werd gerealiseerd op een ruim 0,5% kleinere oppervlakte. Deze cijfers houden een aanzienlijke stijging in van de produktie per oppervlakte-eenheid, hetgeen voor een deel samenhangt met nieuwe, arbeids- en materiaal-intensieve, teeltwijzen (o.a. substraatteelt). De gemiddelde opbrengstprijs van de glasgroenten is ongeveer gelijk gebleven of iets gedaald; onder andere paprika's en vooral tomaten werden in het tweede halfjaar goedkoper, komkommers en sla brachten hogere

prijzen op. Op de bedrijven uit het LEI-boekhoudnet is een opbrengststijging gerealiseerd van 6 à 7% per vierkante meter.

Tegenover deze vrij sterke opbrengstverbetering stond een nog grotere kostenstijging. Deze was niet zoals in de afgelopen jaren toe te schrijven aan hogere energieprijzen. De gasprijs ging voor het hele jaar zelfs iets omlaag. Vooral door de strenge winter is het gasverbruik wel vrij sterk (circa 5% per vierkante meter) toegenomen. De kosten van arbeid gingen fors omhoog; zowel vanwege de stijging van de loonkosten per gewerkt uur (+ 4%) als door de grotere arbeidsinzet (circa 5,5% per oppervlakte-eenheid). Ook werden aanzienlijk meer materialen gebruikt. Beide ontwikkelingen hangen samen met de eerdergenoemde toepassing van meer intensieve teeltwijzen. De afschrijvingskosten gingen per vierkante meter met 7 à 8% omhoog, aan welke stijging zowel de hogere prijs als het grotere volume een bijdrage leverden. De daling van de rentevoet tenslotte had een matigend effect op de totale kostenontwikkeling, die volgens de raming uitkomt op ongeveer 7,5% per vierkante meter. In combinatie met de eerdergenoemde verbetering van de opbrengsten met 6 à 7% leidt dit tot een lichte daling van rentabiliteit en ondernemersinkomen (tabel 3.2).

De totale produktiewaarde van de snijbloemen is in 1985 naar schatting gestegen met 4%. Daarbij zijn de prijzen licht gedaald en is de aangevoerde hoeveelheid, mede door het ongeveer 3% grotere areaal, aanzienlijk toegenomen. Per vierkante meter glas was er nauwelijks sprake van enige opbrengstverbetering.

Tabel 3.2 Rentabiliteit en ondernemersinkomen van tuinbouwbedrijven

	Opbrengsten in % van de kosten				Gemiddeld ondernemers- inkomen (x 1000 gld. per ondernemer)			
	1982	1983	1984	1985	1982	1983	1984	1985
			(v)	(r)			(v)	(r)
Glasgroente- bedrijven	87	92	94	93	24,1	41,9	46,8	45,8
Snijbl.bedr.	92	95	96	93	38,3	56,4	59,3	44,1
Potpl.bedr.	101	96	99	103	61,4	38,6	52,7	77,3
Alle glastuin- bouwbedr.	91	94	96	94	34,6	47,7	52,7	47,9
Champignon- bedrijven	93	87	104	86	37,5	17,9	87,1	23,1



Daarentegen zijn de kosten wel gestegen, zij het minder dan in de glasgroenteteelt. De energiekosten stegen met enkele procenten, de arbeidskosten en de afschrijvingen vrij sterk, terwijl door de toename van de investeringen ook de rentekosten hoger uitkwamen. In totaal namen de kosten per vierkante meter glas toe met ongeveer 3,5%. Samen met de stagnerende opbrengsten leidt dit naar verwachting tot een verslechtering van de opbrengsten-kostenverhouding met 3 procentpunten. Het gemiddelde ondernemersinkomen zal teruggaan van ruim 59.000 tot ongeveer 44.000 gulden.

In de potplantensector ging een wederom vrij sterke productieuitbreiding (meer dan 5%) - grotendeels door de uitbreiding van de oppervlakte met 4% - gepaard met een forse prijsstijging (ruim 10%). Voor de bedrijven uit het LEI-boekhoudnet is een stijging van de opbrengsten met 8 à 9% per vierkante meter geraamd. De kostenontwikkeling vertoonde ongeveer hetzelfde beeld als op de snijbloemenbedrijven en kwam in totaal uit op een toename van 4% per vierkante meter. Door één en ander is de opbrengsten-kostenverhouding verbeterd en behaalde het gemiddelde potplantenbedrijf een positief resultaat. Het gemiddelde ondernemersinkomen is volgens de raming gestegen van een kleine 53.000 tot ruim 77.000 gulden per ondernemer.

Voor de totale glastuinbouwsector houdt het voorgaande in dat de opgaande lijn in de bedrijfsresultaten die sinds 1982 zichtbaar was, is omgeslagen in een beperkte daling. De verhouding van opbrengsten en kosten is met 2 procentpunten teruggelopen en het gemiddelde ondernemersinkomen met een kleine 10% (tabel 3.2). Mede in het licht van de voor het eerst sinds jaren gedaalde gasprijzen kan dit een teleurstellende ontwikkeling worden genoemd.

### 3.6 Overige tuinbouw

Na de zeer goede resultaten van de champignonteelt in 1984 deed zich in 1985 een forse terugval voor. De productie is mede door de circa 7,5% grotere teeltoppervlakte met naar schatting een kleine 10% gestegen. Dit betekent een groei van 40% in vier jaar tijd. In 1985 ging de verdere productiegroei gepaard met een prijsdaling van zo'n 20%. De minder goede kwaliteiten, die vooral geteeld worden op doorgroeide kompost, zijn sterker in prijs gedaald dan de betere. De totale produktiewaarde verminderde naar schatting met ongeveer 15%, terwijl er per bedrijf een teruggang optrad van plm. 12%. Daar stond een stijging van de kosten met circa 6,5% per bedrijf tegenover, waaraan arbeid en materiaal-kosten de belangrijkste bijdragen leverden. Per eenheid oppervlakte bleven de kosten nagenoeg onveranderd. Het resultaat van dit alles is een sterke verslechtering van de bedrijfsresultaten. De opbrengsten-kostenverhouding daalt met ongeveer 20 procentpun-

ten en het gemiddelde ondernemersinkomen zakt van het hoge niveau van 87.000 gulden in 1984 tot (volgens de raming) 23.000 gulden in 1985.

De ramingen wijzen op een wat kleinere aangevoerde hoeveelheid vollegrondsgroenten. Dit ging gepaard met iets hogere opbrengstprijzen, zodat de totale produktiewaarde niet veel is veranderd ten opzichte van 1984. De prijsverbetering kwam vooral voor rekening van de wintergroenten van oogst-1984. Voor het lopende seizoen tekenen zich op dit moment eerder lagere, dan hogere prijzen af. Er kan in dit opzicht, onder meer onder invloed van het weer, nog veel veranderen. Aangezien de kosten wel zullen zijn gestegen - vermoedelijk met enkele procenten - houdt dit in dat de bedrijfsresultaten in 1985/86 ten opzichte van het vrijmatige niveau van het voorgaande jaar wellicht verder zullen verslechteren.

De fruitoogst was in 1985 in het algemeen kleiner dan in het voorafgaande jaar. Met name de fysieke opbrengsten van kleinfruit waren als gevolg van het natte zomerweer veel lager. Ook de appeloogst was in 1985 volgens voorlopige ramingen van het CBS ongeveer 20% kleiner dan een jaar tevoren, terwijl de perenoogst iets groter is uitgevallen. Dit beeld geldt voor de hele EG. De lagere oogst werd voor het kleinfruit slechts gedeeltelijk gecompenseerd door hogere prijzen. De prijzen van de appels van de nieuwe oogst zijn weliswaar wat hoger dan een jaar geleden, maar mede door de slechtere kwaliteit lijkt de prijsstijging onvoldoende om de kleinere omzet te compenseren. De in tabel 2.1 opgenomen cijfers hebben betrekking op de in 1985 verkochte hoeveelheden, dus voor een deel op oogst-1984. Ten opzichte van de in 1984 verhandelde hoeveelheid is er nauwelijks een verandering te constateren. De geraamde prijsdaling van 12% moet men zien tegen het licht van de zeer hoge appelprijzen van oogst-1983, die in de gemiddelde prijs van 1984 doorwerkt. Zoals aangegeven tekent zich op dit moment geen stijging van de fruitomzet in 1985/86 af. De kosten zijn daarentegen wel gestegen, mede omdat nogal wat door de strenge vorst teloor gegane bomen moeten worden vervangen. Op grond hiervan moet rekening worden gehouden met een verdere verslechtering van de bedrijfsresultaten ten opzichte van de toen al vrij magere uitkomsten van 1984/85.

De raming voor de bloembollensector is behept met grote onzekerheden. Het areaal is wederom met enkele procenten toegenomen, terwijl ook de produktie per hectare in doorsnee een lichte stijging te zien gaf. Samen met de op exportgegevens gebaseerde geraamde stijging van de prijzen met 1 à 2% zou dit tot een 7 à 8% hogere produktiewaarde hebben geleid. Dit is waarschijnlijk meer dan voldoende om de stijging van de kosten op te vangen, zodat de toch reeds vrij gunstige bedrijfsresultaten naar het zich laat aanzien verder zijn verbeterd.

De boomkwekerij werd vooral in bepaalde delen van het land ernstig getroffen door vorstschade. Deze had tot gevolg dat de in het voorjaar verkochte hoeveelheden nogal wat lager uitkwamen. In het najaar werd er wat meer afgeleverd, maar over het hele jaar is toch een daling van enkele procenten geraamd (tabel 2.1). Door de grotere vraag van zowel particulieren als overheidsinstanties werd de produktiedaling ruimschoots gecompenseerd door betere prijzen. De daaruit resulterende stijging van de produktiewaarde, die volgens de raming op een procent of drie zou uitkomen, zal vermoedelijk in dezelfde orde van grootte hebben gelegen als de toename van de kosten. Dit zou wijzen op ongeveer gelijkblijvende resultaten. Daarbij zou het afgelopen boekjaar (1984/85) een verslechtering en het lopende (1985/86) een verbetering te zien kunnen geven.

## Bijlage

### Bijlage Samenhang en verschillen van de diverse kengetallen

Aan de hand van bijgaand schema worden in deze bijlage de belangrijkste verschillen en overeenkomsten van de in deze publikatie vermelde kengetallen besproken. De basisgegevens voor de raming van het sectorinkomen (CBS, Nationale Rekeningen) worden grotendeels ontleend aan macro-economische statistieken, zoals de CBS-produktiestatistiek en de Statistiek van de Buitenlandse Handel. De gegevens voor de raming en prognoses van de bedrijfsuitkomsten van het LEI zijn gebaseerd op actuele informatie uit interne en externe bronnen. Met deze informatie worden de (voorlopige) uitkomsten van de circa 1500 land- en tuinbouwbedrijven van het LEI-boekhoudnet geactualiseerd. De invalshoek is daarbij dus het bedrijf. Dit leidt op verschillende punten tot een andere werkwijze dan bij de Nationale Rekeningen.

Een eerste verschil betreft de leveringen van het ene landbouwbedrijf aan het andere. Deze worden op bedrijfsniveau tot de opbrengsten gerekend maar moeten op sectorniveau van de totale produktiewaarde worden afgetrokken ten einde dubbeltellingen te voorkomen. Als spiegelbeeld hiervan worden in het kader van de Nationale Rekeningen de agrarische grondstoffen slechts tot de aangekochte produktiemiddelen gerekend, voor zover ze zijn geïmporteerd.

Bij de berekening van de afschrijvingen gaat zowel het CBS als het LEI uit van de vervangingswaarde. De gehanteerde afschrijvingspercentages lopen echter uiteen. Bovendien houdt het LEI rekening met de WIR, in die zin dat de actuele nieuwprijs wordt verminderd met de gebruikelijke basispremie en de gemiddelde kleinschaligheidstoelage. In de praktijk komt een en ander er op neer dat de afschrijvingen volgens het LEI per bedrijf enkele duizenden gulden hoger zijn dan volgens het CBS.

De posten indirecte belastingen en kostprijsverlagende subsidies komen bij het LEI niet expliciet voor. De indirecte belastingen zijn voor een deel opgenomen onder de niet-factorkosten. De kostprijsverlagende subsidies zijn in de LEI-methode voor een deel rechtstreeks toegerekend aan de opbrengsten (de waarde van het interventiefruit wordt bijvoorbeeld door het LEI als een opbrengst maar door het CBS als een subsidie beschouwd) of vormen een onderdeel van de incidentele opbrengsten (rentesubsidies). Deze opbrengsten worden door het LEI bij de rentabiliteitsberekening buiten beschouwing gelaten.

De berekening van de betaalde factorkosten in het kader van het sectorinkomen is gebaseerd op geaggregeerde en opgehoogde LEI-cijfers, zodat hierbij slechts sprake is van één benaderingswijze. Bij de opsomming van de verschillen dient ook vermeld te worden dat de LEI-steekproef betrekking heeft op bedrijven groter dan 70 standaardbedrijfseenheden. De agrarische bedrijven beneden deze grens, met in doorsnee een lager inkomen, zijn dus niet vertegenwoordigd.

Het resterend inkomen (de netto-toegevoegde waarde verminderd met de betaalde factorkosten), berekend per bedrijf is qua definitie vergelijkbaar met het gezinsinkomen uit bedrijf volgens het LEI. Toch is het gezien de genoemde verschillen in berekeningswijze niet verwonderlijk dat de niveaus van beide kengetallen uiteenlopen. Vanwege de overeenkomst van de aard van beide kengetallen is het echter aannemelijk dat de ontwikkeling van het resterend inkomen en van het gezinsinkomen uit bedrijf ongeveer parallel lopen.

Tot zover is er dus een zekere overeenkomst tussen de beide reeksen kengetallen. Het LEI gaat echter nog verder, namelijk door een beloning in te calculeren voor de door de ondernemer en zijn gezin ingezette produktiefactoren, en komt op die manier tot rentabiliteitscijfers. Daartoe worden de door de ondernemer en de meewerkende gezinsleden gewerkte uren gewaardeerd tegen het CAO-loon, vermeerderd met de sociale lasten. Door dit bedrag in mindering te brengen op het gezinsinkomen uit bedrijf wordt het ondernemersinkomen, dat dus een vergoeding voor de eigen arbeid, het eigen kapitaal en de eigen grond van de ondernemer omvat, berekend. Voor de belangrijkste bedrijfstypen is dit weergegeven in tabel 3.1.

Schema inkomens- en rentabiliteitskengetallen

<u>Nationale Rekeningen</u>	<u>LEI</u>
Totale produktiewaarde	..... - Bedrijfsopbrengsten
- <u>Interne leveringen</u>	
Bruto-produktiewaarde	
- <u>Aangekochte goederen en diensten</u>	..... - <u>Niet-factorkosten</u>
Bruto-toegevoegde waarde	
- <u>Afschrijvingen</u>	
Netto-toegevoegde waarde	
(tegen marktprijzen)	
- <u>Indirecte belastingen</u>	
+ <u>Kostprijsverlagende subsidies</u>	
Netto-toegevoegde waarde	
(tegen factorkosten)	..... Factoropbrengsten
- <u>Betaald loon (+ loonwerk)</u>	..... - <u>Betaald loon (+ loonwerk)</u>
- <u>Betaalde netto-pacht</u>	..... - <u>Betaalde netto-pacht</u>
- <u>Betaalde rente</u>	..... - <u>Betaalde rente</u>
Resterend inkomen	..... <u>Gezinsinkomen uit bedrijf</u>
	- <u>Berekend loon gezinsleden</u>
	<u>Ondernemersinkomen</u>
	- <u>Incidentele opbrengsten</u>
	- <u>Saldo betaalde rente en berekende rente bedrijfsvermogen</u>
	- <u>Saldo betaalde pacht en berekende pacht</u>
	<u>Arbeidsopbrengst ondernemer</u>
	- <u>Berekend loon ondernemer</u>
	Overschot

..... = min of meer vergelijkbaar

Voorts wordt over het in het bedrijf belegde vermogen een rentevoet in rekening gebracht. Deze is gebaseerd op het actuele rendement van staatsobligaties waarop een correctie wordt toegepast in verband met de in deze rentevoet begrepen inflatievergoeding enerzijds en de met de geldontwaarding samenhangende vermogenswinsten anderzijds. In afwijking van het voorgaande wordt voor (kort) omlopend vermogen de normale rentevoet voor overeenkomstige kredieten aangehouden zonder toepassing van genoemde correctie. Het saldo van het aldus berekende bedrag aan rente en de in werkelijkheid betaalde rente wordt beschouwd als de in rekening te brengen vergoeding voor het eigen vermogen van de agrarische ondernemer.

Bij landbouwbedrijven wordt - althans bij de onderhavige berekeningen - als beloning de voor de grond de pachtprijs aangehouden (pachtbasis). Voor tuinbouwbedrijven wordt voor gepachte grond de werkelijk betaalde pacht in rekening gebracht terwijl voor het vermogen vastgelegd in eigen grond een rentevoet van 2,5% wordt ingecalculeerd. Het saldo van de berekende kosten van de grond en de werkelijk betaalde pacht vormt de berekende beloning van de eigen grond.

Na aftrek van de aldus berekende vergoeding voor eigen kapitaal en eigen grond resteert de arbeidsopbrengst van de ondernemer. Deze wordt verminderd met het berekend loon van de ondernemer. De dan resterende post wordt voor de landbouwbedrijven "netto-overschot" en voor tuinbouwbedrijven "ondernemersoverschot" genoemd. In plaats van deze "overschotten" zijn deze publikatie voor de belangrijkste groepen bedrijven de bedrijfsopbrengsten (volgens LEI) gedeeld door de totale kosten (d.w.z. betaalde kosten plus berekende kosten voor de eigen produktiefactoren) opgenomen (zie tabel 3.1). De aldus berekende verhouding geeft dus de ontwikkeling van het bedrijfsresultaat weer.